

ЗОРАН КОСТИЋ

БАЈКОВИТОСТ ЗМАЈЕВИХ СТИХОВА

Ваше преосвештенство, даме и господо, браћо и сестре, помаже Бог! Уважени чланови Матице српске, а зар то сви нисмо у неку руку – срећно вам сто деведесет и треће љето постојања, овог, другог дана Сретења Господњег!

А колико је и само постојање Матице значајно у животу свих Срба – и оне већине која то слави благодарећи и њеним оснивачима-утемељивачима и самом Господу Богу, толико и оне одсрбљене мањине која се њене двовјековне присутности у својој средини боји колико црни ђаво крста! Зар нисмо свједоци тога и у данашњој стварности и на свеколиком српском државном и књижевном простору, а зар о томе, макар овако накнадно (а да нам се то не урачуна у метанарацију), нисмо у стању да судимо кад је у питању и моје давно дјетињство, и кад је, рекао бих, био већ препознатљив атак и на Матицу, на њену присутност у духовном животу нације и њен национални значај?

А тада, прије шест и по деценија, чак ни истражни органи нису посумњали у књигу *Песме за децу* Јована Јовановића Змаја! И нису је, „у интересу истраге“, из библиотеке мог ухапшеног оца отуђили као оних осталих пет-шест хиљада књига што су однијели те јесени 1949, мало пошто сам напунио годину дана... И кад су, по мајчиној причи, ревносни УДБ-овци, ОЗН-овци и остали истражни основци роварили по кући у којој је доскора живио, као министар у влади Црне Горе, нови „народни непријатељ“, „издајник“ и „ибеовац“! Роварили су и односили све што би могло указати на траг неке субверзивне завјере са циљем рушења државе, за шта ће, неколико мјесеци доцније, и судити оцу и због чега ће (мада

докази нису пронађени), одрапити девет и по пуних, у казаматима Мамуле, Билеће и Голог отока.

Било како било, истражитељи не само да су, са изузетком њих десетак, однијели преко пет хиљада књига, него и већину тешких ствари, чиме су нам знатно олакшали да се, протјерани из престоног Цетиња, што лакше домогнемо Никшића – родног града мојих родитеља – потом и планинског села Моракова, најзабаченијег у Жупи Никшићкој, у коме ћу, као изгнаник, заједно са мајком, сестрама и братом, наредних шест година боравити у дому очеве сестре, моје незаборавне тетке Станице. Управо у збирци удостојеној Змајевом наградом, што ми представља истинску част, о том периоду страдања и изгнанства од бесједе ће боље свједочити пјесма „Истрага“:

Послије апса очевог, тек мало
од мноштва оста: зидно огледало,

чивилук, дубак, дјечији креветац,
шпорет „Слобода”, зелени креденац,

шифоњер, астал, пар старих столица
и шест великих, букових полица

тешког костура од библиотеке
гдје су остале књиге само неке,

њих седам-осам, од више хиљада:
„Злочин и казна”, „Хамлет”, „Илијада”,

Змајеве „Пјесме”, „Тихи Дон”, „Рад”, „Мати”
и (зашто, амо истрага ће знати,

остави роду кажњеника мрског) –
још Његошево „Огледало србско”.

Књиге-описмењивачице, не само моје безграмотности, него и оних много старијих укућана без једног разреда школе – полуслијепе 90-годишње баке, моје 60-годишње тетке, а богме и понеког основца који је пропустио кључне лекције у школској настави... Свима њима је тих десетак јединих књига у кући значило много – прозор у словесност – а понајвише *Песмарица* Чика Јове Змаја; ваљда су им, од свега пропуштеног у животу, највише недостајали стихови за дјecu, што они, моји честити сродници, из суровости

околности – никада и нису били у животу; тек, сада, накнадно, Змај је и под њиховом окорјелашћу, дитирамбима оживљавао дјецу, све их претварајући у моје духовне вршњаке... Све, осим моје мајке – свршене матуранткиње и ћерке професора књижевности предратне никшићке гимназије – најписменије у тој јединственој школи због чега су је сви полазници њених часова, углавном увече, уз петролејку, доживљаавали као праву учитељицу, укључујући и нас, њену дјецу; а она је, узгред речено, удајући се за оца, у мираз и донијела ону импозантну библиотеку... Надам се само, ако је судити по оних десетак књига које нису однијели, да су и остале књиге – њих неколико хиљада – мисионарски, у „интересу описмењавања”, завршиле у рафовима истражних органа и њихових, да не кажем „органичића”, то јест, потомака... Дај Боже да је међу њима било још Змајевих књига, а јесте, судећи и по томе што је ова „пјесмарица за дјецу”, очито припадала комплету Чика Јовиних *Сабраних дела*, објављених почетком тридесетих година 20. вијека... О „мисионарству” похаране родитељске библиотеке не само да судимо по данашњим писмењем „грамотном” црногорском полит-руководству, до те мјере „ученом” да је измислило још један српски језик, већ и по њиховим службама безбједности чијој будности, ево, не може промаћи ни голуб писмоноша, а камоли да им у државу уђе пјесник и вагабунд! Е, сада, шалу на страну, ко ће знати које су књиге код њих превагнуле и учиниле их таквима?! Змајеве сигурно нису, Змај се, уосталом, и згражао над таквом будношћу исмијавајући је... Али можда је баш то и створило у органима и њиховим потомцима – отпор према пјесницима, према вишој писмености, склоној да наруши баланс осредњости и тако изазове неред у постњегошевој држави...

А оно давно, у дјетињству, кад смо сви ми, ђаци прваци (од пет до деведесет пет година) – полазници јединствене вечерње школе – већ увелико сами, ко ће знати по који пут, читали оно неколико незаплијењених књига – за нашу „Свету писмену” одредили смо *Песме за децу* Јована Јовановића Змаја. На њима и на епским пјесмама из *Огледала Србског* темељио сам свој однос према свијету, према животу уопште: Змајеве стихове намијењене дјечи, одавно то знам, доживљавао сам као сопствено „вјерују”; оно у њима постојеће за мене бијаше буквар постојања, да не кажем – својеврсно Свето писмо живота! До те мјере да све тамо пронађено, уколико нисам успијевао наћи у својој свакодневици и окружењу, сматрао сам доказом непотпуности, то јест доказом несавршенства јаве у којој обитавам... Дакако, Змајеви стихови су били она бајковитост која и недостаје стварности – таман толико да је никада не заволим колико ћу вољети поезију! Како тада, у раном дјетињству,

тако и цијелог живота, у коме ћу постојано тражити ону стварност која ми се указала, или најпросто привидјела у строфама чика Јове Змаја, Његоша, Хомера, Пушкина... Тако је то од оног давног дана када сам, као неко ко је озбиљно покраден и обманут, питао своју мајку:

„Зашто, у нашој бари, још никада нисам видио жабу да чита новине на листу локвања!?”

А мати, озбиљна, са учитељском убједљивошћу одговорила:

„Наши су жапци – или свезнајући, па не морају ништа читати, или у Црну Гору уопште не стижу српске новине! Чак ни Змајев *Невен*...”

Хвала вам на пажњи и стрпљењу!*

* Реч на Свечаној седници Матице српске приликом примања Змајеве награде за збирку песама *Пулсквајперфекција*, у Новом Саду, 16. фебруара 2019. године.